

Divoký západ si z našeho státu už dělat nedáme...¹

Průběh demonstrací 21. a 22. srpna 1969 v Brně

JAN BŘEČKA

Srpnové protestní akce roku 1969, spojené s prvním výročím vpádu vojsk Varšavské smlouvy, se staly největším aktivním vystoupením československé veřejnosti proti komunistickému režimu před listopadem 1989. Symbolické poslední gesto vzdoru vyjádřilo postoj části společnosti (zejména mladé generace), která se nehodlala jen tak smířit s postupující normalizací. Brutální potlačení protestů jednotkami Sboru národní bezpečnosti, armády a Lidových milicí fakticky ukončilo Pražské jaro. Absurdní tečkou za reformními snahami se staly podpisy veřejných činitelů (jejichž jména ještě před rokem skandovali lidé na vojáky okupačních armád a psali po zdech v celé republice) pod „Zákonným opatřením č. 99/1969 o některých přechodných opatřeních nutných k upevnění a ochraně veřejného pořádku“, které schválilo předsednictvo Federálního shromáždění 22. srpna 1969. V mnoha českých, moravských a slovenských městech proběhly demonstrace občanů. Někde měly akce podobu klidného shromáždění, většinou však šlo o bouřlivé nepokoje, které v pozdějším hodnocení označil komunistický režim za *největší všestranné ohrožení pořádku od roku 1945*.² Vedle Prahy a Liberce měly nejdramatičtější průběh v Brně.

Konzervativní a protireformní síly ve vedení KSČ převzaly 17. dubna 1969 po nástupu dr. Gustáva Husáka do funkce prvního tajemníka strany rozhodující iniciativu ve vnitropolitickém boji. Pod neustálým tlakem nejvyšších sovětských činitelů přistoupily k postup-

né likvidaci všech demokratických vymožeností, dosažených po lednu 1968. Již na začátku dubna byla znovu obnovena předběžná cenzura, výzvou v Rudém právu ze 17. května *Slovo do vlastních řad* začala normalizace v tisku, rozhlase a televizi. Z funkce v před-

sednictvu ÚV KSČ byl odvolán Josef Smrkovský a zanedlouho museli opustit místa v nejvyšších orgánech KSČ i další činitelé více či méně spjatí s politickými reformami. Husákovo vedení KSČ si však plně uvědomovalo, že se určitá část československé veřejnosti

1 Z projevu prvního tajemníka ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) dr. Gustáva Husáka na celostátním aktivu KSČ v Praze. Deník Jihomoravského krajského výboru KSČ *Rovnost*, 22. 8. 1969

2 TŮMA, Oldřich a kol.: *SRPEN '69. Edice dokumentů. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*, Praha 1996, s. 10.

Dne 7. května 1969 navštívil prezident ČSSR Ludvík Svoboda a první tajemník ÚV KSČ Gustáv Husák a další představitelé střední skupiny sovětských vojsk „dočasně“ dislokovanou na území Československa

Foto: ČTK

nesmíří s normalizačním vývojem ve společnosti bez odporu. Správně předpokládalo, že možné protestní akce vyvrcholí v termínu prvního výročí srpnového vpádu okupačních armád.

Je možné říci, že si dr. Gustáv Husák a jeho spojenci nějaké demonstrace ve zvladatelné míře dokonce přáli, protože by tím mohli dokázat, že antisocialistické síly ve společnosti reálně existují, a o to rychleji uskutečnit chystané přehodnocení polednového vývoje. Projevy lidového odporu měly přispět k zavedení takových represivních opatření, která by vzor obyvatelstva definitivně zlomila.

Od konce jara a zvláště pak v letních měsících roku 1969 se začala šířit vlna letáků a „protistátních“ nápisů, které reagovaly na blížící se

výročí okupace. Tak jako v celé republice zaznamenaly bezpečnostní složky tento pro ně znepokojující stav i v Jihomoravském kraji. „Nepřátelské“ tiskoviny byly zasílány různým podnikům, závodům a institucím, někdy byly přímo vyhazovány do poštovních schránek, vyvěšovány na veřejných místech, v dopravních prostředcích apod. V nejrozšířenějším letáku (tzv. *Desatero poctivého občana*) se lidem doporučovalo, jak si mají připomenout 21. srpen 1968 a uctít památku jeho obětí – text vyzýval v deseti bodech k bojkotu prostředků hromadné dopravy, tisku, obchodů, restaurací, kin a divadel, k ozdobení hrobů obětí srpnové okupace, k pětiminutové manifestační stávce na všech pracovištích, k nošení smutečních oděvů,

černých pásek, trikolor apod. Existovalo samozřejmě množství jiných protestních tiskovin: např. do národního podniku (n. p.) Tesla Brno byl 2. července doručen leták, odeslaný z Uherského Hradiště, který začínal veršovanou výzvou *Nebavte se s bolševiky, vyžeňte je z republiky. Dnes již není žádných žertů, pošlete stranu a straníky k čertu.*³ Krajská správa Sboru národní bezpečnosti (KS SNB) Brno také zaznamenala nárůst trestné činnosti hanobení republiky a jejích představitelů nebo hanobení států světové socialistické soustavy – od 1. ledna do 30. června 1969 bylo v Jihomoravském kraji pro tyto činy stíháno 53 osob. Výskyt ilegálních tiskovin se zvyšoval s blížícím se datem výročí okupace, takže jen ve dnech 18.–19. srpna bylo v Brně zachyceno 30 z celkového počtu 64 letáků nalezených v Jihomoravském kraji. Odpor měl vedle letáků a nápisů někdy netypickou podobu: např. 19. srpna v Tišnově neznámý pachatel dvakrát narušil rozhlasový projev dr. G. Husáka, přenášený obecním rozhlasem.⁴

Vedle monitorování podezřelých činností a tiskové kampaně, která jednak vyzývala obyvatelstvo ke klidu, jednak celkem otevřeně varovala před „neuváženými skutky“, se režim připravoval na otevřené střetnutí v ulicích měst. Dovážela se potřebná výstroj a výzbroj (zejména z Polska) jako štíty, dlouhé obušky, vrhače slzotvorných granátů apod. K plánovaným zásahům proti demonstrantům byly během léta urychleně cvičeny pořádkové jednotky SNB,⁵ ke stejnému

3 Archiv bezpečnostních složek Kanice (dále jen ABS), fond (dále jen f.) N 1-1 (KS SNB Brno – vnitřní odd.), inv. j. 86, k. 15, Zpráva o výskytu různých protistátních tiskovin v Jihomoravském kraji ze dne 23. 7. 1969.

4 Dnešního dne kolem 12.00 hod. upozornil předseda MěstNV Tišnov obvodní odd. VB Tišnov, že před několika okamžiky vstoupil neznámý mužský hlas do vysílání rozhlasu po drátě v době, kdy byl vyslán projev s. dr. Husáka. Neznámý hlas do projevu pronesl: „To je blbost!“ a ve 12.05 hod. [...] pronesl výrok: „Hoří, hoří, tady je Kalivoda, tady je prdel!“ ABS, f. N 1-10 (KS SNB Brno – správa VB, vnitřní odd.), inv. j. 100, k. 10, Zpráva o vstupu neznámého muže do rozhlasového projevu s. dr. Husáka.

5 Již 30. 4. 1969 byl na 4. schůzi kolegia Ministerstva vnitra ČSSR projednán návrh na zřízení speciálních pohotovostních útvarů SNB, které měly být v budoucnu nasazovány k okamžitým preventivním zásahům k udržení a posílení klidu a pořádku ve státě. Tyto jednotky ovšem zahájily svoji činnost až 1. 9. 1970. Srov. MUZIKANTOVÁ, Marie: Pohotovostní pluk VB MV ČSR (1969) 1970–1990. Nástin organizačního vývoje. In: *Sborník archivu ministerstva vnitra*, č. 2/2004, s. 77–79.

účelu byly předem určeny útvary Československé lidové armády (ČSLA) a Lidových milicí (LM). Na všech úrovních se konaly organizační přípravy a vznikaly operační štáby a komise. Náčelník KS SNB plk. JUDr. Bohumil Štěpánek zřídil operační štáb již 23. července a jmenoval do něj náčelníka Správy Státní bezpečnosti (StB) pplk. JUDr. Josefa Dvořáčka, náčelníka Správy Veřejné bezpečnosti (VB) mjr. Oldřicha Chudobu, dále mjr. Alexandra Řezáče, mjr. JUDr. Oldřicha Švandu a mjr. JUDr. Vladimíra Malého. Tento útvar měl za úkol koordinovat veškerá opatření, denně vyhodnocovat bezpečnostní situaci a důležité okolnosti hlásit operačnímu štábu Ministerstva vnitra ČSR v Praze.⁶ Podobný operační útvar zřídil 4. srpna náčelník Městské správy (MS) VB pplk. Zdeněk Toman a jeho členy byli zástupce náčelníka MS VB pplk. Jaroslav Nakládal, mjr. Sylvestr Galle, mjr. Bedřich Břečka, mjr. Stanislav Churavý a mjr. Josef Kříž. Tento štáb měl zejména řídit činnost všech brněnských obvodních oddělení VB. V rámci mimořádných bezpečnostních opatření byla na zasedání rady Národního výboru města Brna (NVmB) jmenována 7. srpna operativní komise pod vedením brněnského primátora Oldřicha Vaverky. Ten byl také členem koordinační komise, kterou zvolila rada obrany jihomoravského Krajského národního výboru (KNV) pod předsednictvím Zdeňka Vávry (předseda KNV), ve složení plk. František Juřina (náčelník Krajské vojenské správy – KVS), plk. JUDr. B. Štěpánek (náčelník KS SNB), Josef Zeman (náčelník krajského štábu LM) a gen. Jaroslav Dočkal (velitel posádky Brno).

V první srpnové dekádě napětí ve společnosti narůstalo a stejně tak

vrcholila místy až hysterická kampaň ve sdělovacích prostředcích. V pátek 15. srpna proběhl v Janáčkově divadle v Brně aktiv komunistů Jihomoravského kraje, jehož se zúčastnil první tajemník ÚV KSČ dr. G. Husák. Ve svém projevu zřetelně naznačil, že pro zachování klidu v nejbližších dnech je komunistický režim odhodlán zajít až do krajnosti: *Když se již připustilo, aby se tolika lidem popletla hlava (myšleno nesprávným pochopením událostí srpna 1968 a po něm – pozn. aut.), pak to musíme umět trpělivě napravit. Rozlišovat budeme ale mezi těmito lidmi a mezi vyloženými nepřáteli, kteří organizují akce proti našemu zřízení, proti straně, proti našim spojencům, proti Sovětskému svazu. Ty musíme odhalit a vypořádat se s nimi. Chtěli by pokračovat ve své činnosti v ilegalitě, chtěli by se ztratit mezi 14 milióny našich poctivých občanů. My však o jejich „práci“ víme, známe jejich „aktivitu“. Nebudeme ve svém státě trpět nepřátelské akce proti státu, proti socialismu. [...] Podle toho také s jejich organizátory budeme jednat. Jestliže nechtějí pochopit, že lid této země chce klid a že strana mu pro něj chce vytvořit podmínky, tak nezbyvá, než s nimi jednat jako s nepřáteli státu.*⁷

Na jižní Moravu zamířil rovněž prezident Ludvík Svoboda a ve svém projevu na dožínkových slavnostech v Břeclavi v neděli 17. srpna zmínil *nejrůznější letáky a všelijaké výzvy, které šíří lživé pověsti a nepřátelské nálady*. Na závěr zdůraznil, že *trestuhodné aktivitě organizátorů těchto akcí se musí zabránit*.⁸

Přes tuto okázalou podporu vedoucích státních a stranických činitelů dělal bezpečnostním složkám a funkcionářům z vedení města Brna starosti ještě jeden problém – v pátek 15. srpna 1969 bylo v areálu velodromu

v Brně-Pisárkách slavnostně zahájeno Mistrovství světa v cyklistice. V následujících deseti dnech (až do 24. srpna) měli na brněnském Výstavišti závodit cyklisté (jednotlivci i družstva) z 36 států a na tuto velkou mezinárodní sportovní akci se akreditovalo přes 200 novinářů a 21 televizních společností z celého světa. Přítomnost západních žurnalistů, ale i množství domácích a zahraničních návštěvníků vzbuzovaly obavy (jak se ukázalo oprávněně), že dojde k projevům nesouhlasu vůči sportovcům z těch socialistických zemí, jejichž armády před rokem vpadly do Československa. MS VB zaznamenala první vážnější incident při večerním programu závodů v neděli 17. srpna, kdy část publika, zejména mladí lidé, vyjadřovali ostře svůj protisovětský postoj (od pískotu a nadávek na projíždějící závodníky až po hlasité rušení při hraní sovětské hymny) a bezpečnostní složky zatklly čtyři osoby. Následujícího dne zasedala komise obrany NVmB, na níž si pozvaní pořadatelé mistrovství (předseda Svazu čs. cyklistiky doc. dr. Rudolf Böhm a ředitel velodromu Ladislav Šmíd) museli vyslechnout ostré výtky a direktivní nařízení k zjednaní pořádku.⁹ Pro další průběh světového šampionátu přijala komise opatření spočívající ve zvýšení počtu příslušníků VB a členů LM v civilu a také bylo zajištěno z některých stranických organizací na 200 komunistů, kteří měli na velodromu vytvořit objektivnější prostředí. Případy „nepřístojného chování“ a „rušení veřejného pořádku“ však neustaly a 19. srpna bylo zatčeno šest osob. Protesty vrcholily ve středu 20. srpna, když *po večerním závěrečném závodě družstev, který vyhrálo družstvo Sovětského svazu, a před hraním hymny na počest vítězů obecenstvo*

6 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Rozkaz náčelníka KS SNB v Brně ze dne 23. 7. 1969.

7 Aktiv komunistů Jihomoravského kraje – Plnou podporu vedení strany. *Rovnost*, 16. 8. 1969.

8 President republiky v Jihomoravském kraji – Jsme pro klid a pořádek. *Rovnost*, 18. 8. 1969.

9 Rudolf Böhm v roce 2004 vzpomínal: *Byl tam i zástupce armády, nějaký Daněk, který chtěl všechno vyřešit silou, křičel, že oni to potlačí, udělají pořádek. Z jeho slov šel mráz po zádech*. Srov. Cyklistický šampionát doprovázely křik a střelba. *MF Dnes*, 20. 8. 2004.

Kordon příslušníků LM před demonstranty na rohu Masarykovy ulice a náměstí 25. února (dnes Zelný trh), 21. srpen 1969
Foto: archiv HO MZM

hromadně opouštělo stadion, takže místo původních asi 9000 návštěvníků zůstalo na velodromu asi 500 osob, z nichž část se dopustila nových provokací, pískání při sovětské hymně, urážlivé výkřiky apod.¹⁰ Tentokrát bezpečnostní orgány zajistily a předvedly k výsledku 20 osob. Ve všech zaznamenaných případech vyjadřovali zadržení občané různými způsoby protest proti závodníkům ze Sovětského svazu.¹¹

V atmosféře vzrůstající nervozity vyvolal na Okresním oddělení VB Brno-venkov horečnou aktivitu také

jeden novinový inzerát. Nevinně znějící věta: *Fandové, upravující svoje motocykly podle silničních závodních vzorů, přijďte 20. 8. v 17 hod. do fabriky. Zn. „Ivy“*, která byla otištěna 18. srpna v pondělním vydání deníku Rovnost v rubrice Různé, byla vyhodnocena jako podezřelá. V inzerátu byl překlep: nešlo o „fabriku“, ale „Farinku“, což byl slangový výraz pro označení tzv. Farinovy zatáčky na automobilovém závodním okruhu Velké ceny ČSSR v Brně-Kohoutovicích, kde skutečně probíhaly schůzky mladých motocyklistů. Orgány VB se však

domnívaly, že výzva může mít souvislost s blížícím se datem 21. srpna, a proto byla spuštěna bezpečnostní opatření, která dostala název Akce Farinka. V okolí plánovaného srazu příznivců motorek se mělo ve stanoveném čase pohybovat několik dvoučlenných hlídek v civilu, dvě realizační skupiny po pěti uniformovaných příslušnicích VB se psem a plnou výzbrojí měly stát poblíž ve služebních vozech. Kromě toho byla určena záloha dalších deseti příslušníků VB na „skrytém místě“ v Kohoutovicích. A nakonec byl přímo do Farinovy

10 ABS, f. N 1-10, inv. j. 110, k. 11, Rušení veřejného pořádku během Mistrovství světa v cyklistice v Brně v srpnu 1969 – seznam zadržených a předvedených osob.

11 Tamtéž.

zatáčky vyslán nstržm. VB Kotas *ve sportovní výstroji a na civilním motocyklu a použit jako účastník fandů dle inzerátu.*¹² Setkání motorkářů proběhlo naprosto v klidu a bez incidentů. Několik desítek mladíků si vyměňovalo zkušenosti a technické údaje o svých strojích a nikdo neprováděl „protistátní“ činnost. To uvedla do služebního záznamu pprap. VB Řádková, která na místě působila jako hlídka č. 4 k navazování kontaktu: *Po celou dobu jsme nepozorovali žádné závadové chování, žádné „šuškáni“ nebo domlouvání.*¹³ Bezpečnostní orgány přesto zkontrolovaly 29 osob, z nichž sedm bylo předvedeno na stanici k sepsání svědeckých výpovědí (včetně iniciátora srazu a autora inzerátu Ivana Bendy z Brna), a udělily blokové pokuty ve výši 300 Kčs třem osobám bez občanského průkazu.¹⁴

Nastal osudný čtvrtek 21. srpna 1969. V souladu s nařízením operačního štábu KS SNB měly všechny útvary bezpečnostních složek plnou pohotovost a do ulic byly ve zvýšeném počtu nasazeny hlídky. Již v 5.35 hod. vybuchl dělbuch na Masarykově ulici¹⁵ a následně příslušníci VB poblíž zadrželi čtyři mladíky. V prvních ranních informačních svodkách o situaci v Brně se objevilo hlášení o neznámém řidiči vozidla Škoda MB 1000, který rozhazoval letáky. Ty se objevily také na konečné zastávce tramvaje v Brně-Řečkovících. Na domě na Palackého ulici č. 26 v Brně-Králově Poli byl objeven nápis *Husák je svině!* a dále na Veslařské ulici v Brně-Pisárkách *Okupace 21. 8. 1968* s přimalovanou pěticípou hvězdou a hákovým křížem. Šlo

Dav demonstrantů na náměstí Svobody, 21. srpen 1969

Foto: archiv Olgy Sedláčkové

však jen o ojedinělé případy a v průběhu dopoledne nezaznamenaly složky VB nic podstatného. V Brně panoval klid. Byl to však klid před bouří.

Kolem 11. hodiny se na rohu České ulice a třídy Obránců míru (dnes Joštova) před restaurací U Formana shromáždilo zhruba 50 mladých lidí v černém oblečení s trikolorami, kteří se po chvíli vydali pokojným průvodem k náměstí Svobody. Podle rozkazu člena operačního štábu KS SNB mjr. O. Chudoby byl k místu srocení okamžitě vyslán vůz pohotovostní jednotky a všechna další vozidla mířila přímo na náměstí.¹⁶ Cíl průvodu nebyl zásahovým složkám neznámý – ze zpráv informátorů StB se již předem vědělo, že se protestní akce v centru města soustředí do pasáže Beta, kde přesně před rokem vznikla spontánní pietní výzdoba k uctění

brněnských obětí prvního dne okupace, Josefa Žemličky a Viliama Debnára.¹⁷ Na obvodní oddělení VB Brno I v Běhounské ulici byl vyslán člen operačního štábu MS VB pplk. J. Nakládal, aby zásahové akci velel. Na místě stanovil hlavní úkoly a rozhodl se zakročit co nejdříve, ještě před příchodem posil. V 11. 40 hod. se tedy na náměstí Svobody přesunula zásahová jednotka v počtu 50 příslušníků VB, včetně členů „motočety“, a její velitel začal megafonem vyzývat demonstranty k rozchodu. V pasáži již hořely svíčky a ležely květiny a v blízkém okolí se pohyboval dav asi 250 osob. Bezpečnostní jednotka vytlačila demonstranty z pasáže a přivolaní pracovníci Technické a zahradní správy města Brna začali odstraňovat pietní výzdobu.¹⁸ To vyvolalo mezi účastníky shromáždění pocho-

12 ABS, f. N 1-10, inv. j. 108, k. 11, Bezpečnostní opatření k akci FARINKA a seznam kontrolovaných osob.

13 Tamtéž.

14 Tamtéž, Přehled písemností o postihu osob při likvidaci akce FARINKA dne 20. 8. 1969.

15 Známa brněnská ulice, vedoucí od hlavního nádraží na náměstí Svobody, se mohla vrátit ke svému prvorepublikovému názvu (podle prvního čs. prezidenta T. G. Masaryka) na krátkou dobu od 14. 11. 1968 do 19. 2. 1970. Poté byla opět označena jménem z roku 1955: třída Vítězství. Srov. www.encyklopedie.brna.cz.

16 V průběhu demonstrací byl odpoledne 21. srpna mjr. O. Chudoba pověřen koordinační komisí rady obrany KNV vedením zásahových akcí v Brně místo náčelníka MS VB pplk. Z. Tomana. Srov. TŮMA, O. a kol.: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 235.

17 BŘEČKA, Jan: Brněnský 21. srpen 1968. *Vlastivědný věstník moravský* č. 3/2008, s. 242-249.

18 Podle vzpomínek účastníků ničili smuteční výzdobu v pasáži Beta také samotní příslušníci VB.

pitelnou bouří nesouhlasu a atmosféra se rychle přiostržovala.

Navzdory varování a výhružkám o pracovním postihu došlo také v Brně v pravé poledne 21. srpna v některých průmyslových podnicích ke krátkým manifestačním stávkám (nebo alespoň k pokusům o ně). Např. v brněnské pobočce n. p. Avia Letňany asi dvanáct zaměstnanců začalo houkat na klaksony, dále se stávkovalo v Závodech kuličkových ložisek (ZKL) v Brně-Lišni, v Tesle Brno (protestu se zúčastnilo 90 % zaměstnanců) nebo Juranových závodech (práci na chvíli přerušila jedna dílna).

Krátce po poledni přijela do centra města první vozidla „těžké“ techniky – vodní dělo, cisterna s vodou, dva vrhače slzotvorných granátů a šest nákladních vozů s pískem spolu s dalšími 80 příslušníky SNB. Pasáž Beta

Zasahující vodní dělo na rohu Masarykovy a Květinářské ulice, 21. srpen 1969
Foto: archiv HO MZM

Vodní dělo na Masarykově ulici při zásahu proti demonstrantům směrem na náměstí 25. února, 21. srpen 1969

Foto: archiv HO MZM

Příslušníci LM (u milicionáře vlevo je patrný samopal vz. 61 Škorpion v pouzdru vedle ochranné masky) vedou zatčeného demonstranta po Orlí ulici.

21.–22. srpen 1969.

Foto: archiv HO MZM

s blízkým okolím byla opětovně „vyklizena“, aby ji davy demonstrujících (již kolem 1000 osob) vzápětí znovu obsadily a pietně ozdobily. Ve 12.35 hod. byl dán požadavek na odklonění veřejné dopravy z náměstí, a protože vodnímu dělu začala docházet voda, žádal pplk. Nakládala o urychlené vyslání dalšího. Teprve po přjetí druhého vodního děla byl dán rozkaz, aby se šlo proti demonstrantům. Obě vodní děla byla připravena na nepřímý postřik demonstrantů a přesto se podařilo orgánům nám. Svobody ve 12.48 hod. znovu vyklidit. Část demonstrantů se však ukryla v budovách a tak se za nějakou dobu začali shlukovat.¹⁹ S pomocí nákladních aut s pískem byly postupně vytvořeny zátarasy a zábrany z náměstí ve směru do ulic Česká, Gagarinova (dnes Kobližná), Zámečnická a Masarykova po křižovatku Jánské a Pánské ulice. Volný

průchod zatím zůstával z ulice 9. května (dnes Rašínova). To už se mělo na náměstí Svobody a hlavně ve zmíněných přilehlých ulicích pohybovat (podle hlášení KS SNB) kolem 5000 osob.

Ještě předtím se nedaleko od místa prvních střetů odehrála závažná událost, když se (údajně kolem 11.30 hod.)²⁰ na třídě Obránců míru pokusil upálit devatenáctiletý Jan Polášek, dělník n. p. Mosilana Brno. V průjezdu domu č. p. 3 si polil kalhoty technickým benzínem, zapálil se a poté vyběhl na ulici, kde upadl. Při pádu se rozbila láhev ze zbytkem benzínu, který se rovněž vznal, ale mladík byl ihned kolemjdoucími lidmi uhašen. Přesto utrpěl popáleniny na 40 % těla, naštěstí většinou jen I. a II. stupně. Při pozdějším policejním výslechu uvedl pohnutky svého činu: *O tom, co chci provést, jsem s nikým nehovořil*

*a samotný úmysl jsem pojal až 21. 8. 1969 poté, když jsem kolem 11.00 hodin slyšel zprávy Čs. rozhlasu o tom, co se stalo v Praze. Zprávou o zastřelení osob v Praze jsem byl tak šokován, že jsem se rozhodl provést sebeupálení.*²¹ Po potlačení protestních demonstrací byl J. Polášek v komunistickém tisku označen za *charakteristického extrémistu* a člen operačního štábu KS SNB mjr. O. Chudoba ve své zprávě o *výtržnostech v městě Brně* uvedl, že tento *pokus o sebeupálení se stal signálem k činnosti a aktivnímu vystoupení protisocialistických živlů, zvláště její intenzity ve vystupování proti příslušníkům bezpečnosti.*²²

Na obvodním oddělení VB Brno I, kam se dostavili vysocí funkcionáři z vedení města (primátor O. Vaverka se svým náměstkem Františkem Chabičovským, tajemník městského výboru KSC Zdeněk Krchňák a další) a žádali „okamžitý zásah“, padlo rozhodnutí povolat posily podle předem stanoveného postupu. Ve 14 hodin dorazily na náměstí Svobody zálohy pořádkových sil KS SNB v počtu 140 mužů a zanedlouho je následovaly jednotky armády a milicionářů.

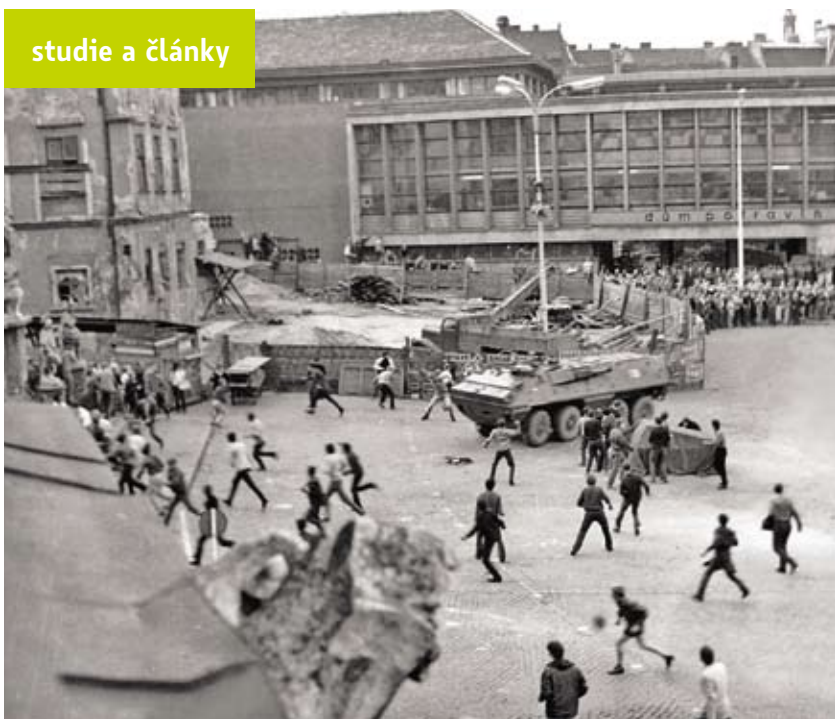
Již 12. srpna vydal městský velitel LM rozkaz k sestavení dvou pohotovostních rot pro likvidaci pouličních nepokojů. Do těchto jednotek byli zařazováni osvědčení a ideologicky prověření členové milic mnoha významných brněnských průmyslových podniků – ZKL v Brně-Líšni, 1. brněnské strojírny-závodů Klementa Gottwalda, Šmeralových závodů, Elektrotechnických závodů Julia Fučíka, Zbrojovky Brno a dalších. Ve 14 hodin obdržel štáb LM od městské koordinační komise pokyn k uvedení do pohotovosti a přesunu na náměstí Svobody do velitelské pravomoci pplk. J. Nakládala. Jejich výzbroj a výstroj

19 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 – zpráva, hlášení z 22. 8. 1969, s. 2.

20 V přehledu zpráv o bezpečnostní situaci v Brně dne 21. 8. 1969 je *pokus o upálení mladého člověka na třídě Obránců míru* hlášen až ve 12. 20 hod a následně postoupen na hlavní velitelství VB do Prahy.

21 TŮMA, O. a kol.: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 255.

22 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 – zpráva, s. 7.

Najíždění obrněného transportéru OT-64 do demonstrantů na náměstí 25. února, 21. srpen 1969 Foto: archiv HO MZM

tvořila přilba, ochranná maska, samopal vz. 61 Škorpion a u většiny také dýmovnice CV 6o. Ostré střelivo bylo naloženo do vozidel v zapečetěných bednách a po příjezdu na místo se nás (členů LM – pozn. aut.) hned ujal pplk. od SNB, který nařídil okamžité vydání ostrých nábojů, ke kterým dal tento rozkaz: *ostré náboje v zásobnících do kapes, prázdný zásobník do samopalu. Střelba ostrými náboji jen na můj rozkaz.*²³

Vzhledem k tomu, že se ke střelbě do demonstrantů uchýlili většinou právě příslušníci LM, musíme dát za pravdu hodnocení historika Oldřicha Tůmy, že *rozhodnutí vyslat proti lidem do ulic tyto pro podobný účel naprosto nevyvíčené, řádně nevybavené, mentálně pro podobný úkol naprosto nevhodně připravené, zato ale pistolemi a samopaly s ostrým střelivem vyzbrojené milicionáře bylo zločinem samo o sobě.*²⁴

Pro posílení zásahových složek VB a LM byly mobilizovány také všechny dosažitelné armádní jednotky. Vedení Vojenské akademie Antonína Zápotockého (VAAZ) zorganizovalo dva hotovostní prapory (každý o dvou rotách) v celkovém počtu 200 vojáků z výcvikové brigády, včetně později nasazené jednotky obrněných transportérů z 1. (velitelsko-organizační) fakulty ve Vyškově. Pro zásah v ulicích byli určeni příslušníci vojenských útvarů (VÚ) 7357, 864 a 1852 z Brna, kromě nich se ještě v záloze nacházela „hotovostní jednotka Kaktus“, složená z příslušníků VÚ 4428 (Hodonín), VÚ 3866 (Mikulov) a VÚ 8525 (Uherské Hradiště) – tato jednotka byla ovšem nasazena až ve 21 hodin.²⁵ Z rozkazu ministra obrany ČSSR arm. gen. Martina Dzúra začal také přesun dvou pluků 4. tankové divize, která se ve večerních hodinách 21. srpna soustředila v blízkosti Brna.²⁶

Improvizovaná barikáda na začátku Petrské ulice (ústíčí na náměstí 25. února) mezi Dietrichsteinským palácem a Domem pánů z Fanalu, 21. srpen 1969 Foto: archiv HO MZM

23 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Poznatky štábu okresního velitele LM Brno-venkov, hlášení z 24. 8. 1969.

24 TŮMA, O.: Oběti událostí srpna 1969. In: *Sovětská okupace Československa a její oběti*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2005, s. 56.

25 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Hlášení o použití hotovostních jednotek pro spolupráci s orgány VB z 24. 8. 1969.

26 MADRY, Jindřich: Počátky normalizace a armáda (duben – srpen 1969). In: *Historie a vojenství*, č. 4/1993, s. 45.

Stanislav Valehrach, zastřelený
21. srpna 1969 na Orlí ulici v Brně

Foto: archiv Elišky Filipové

Je třeba dodat, že příslušníci ČSLA (akademici i vojáci základní služby) se ve většině případů chovali k demonstrantům krajně zdrženlivě, své úkoly konali s nechutí nebo je přímo odmítali (viz dále). Občas se dostávali do konfliktu s ostatními zasahujícími složkami, především členy LM, kterým vytýkali nepřiměřenou krutost.²⁷ A co je rovněž důležité – vojenským jednotkám nebylo vydáno ostré střelivo.

Posíleny celkem o 250 vojáků, 200 členů LM a dalších 72 příslušníků VB, navíc s podporou čtyř obrněných

transportérů OT-64, mohly pořádkové síly ve 14.20 hod. přistoupit k definitivnímu „vyčištění“ náměstí Svobody a vytlačení demonstrantů do přilehlých ulic. Hlavní střety se po nějakou dobu přesunuly na náměstí 25. února (dnes Zelný trh). V obavách o bezpečnost sovětského konzulátu v Radnické ulici bylo k jeho ochraně naveleno 60 příslušníků LM. Proti stupňující se brutalitě zákroků, vedených vodními děly, slzným plynem, obušky a nyní i obrněnci, se začala část protestujících občanů bránit házením kamenů, dlažebních kostek, lahví apod. Na několika místech vrostly improvizované barikády, např. v ulici Gagarinově, Sukově a Petruské, na Kapucínském náměstí a později téhož dne na náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí). Nepokoje dosáhly vrcholu po 16. hodině, kdy počet demonstrantů a výtržníků čítal 12–15 000 osob, a odehrávaly se v podstatě v celém středu města.²⁸ Do ohniska srážek proudily represivním složkám stále nové posily: dalších sedm nákladních aut s pískem pro uzavěry ulic (15.20 hod.), 150 vojáků (15.30 hod.), 60 příslušníků VB (15.45 hod.), 170 členů LM (16.50 hod.).²⁹

Situace se stávala nepřehlednou a chaotickou a atmosféra v centru města připomínala chvílemi doslova bitevní linii. Vlny demonstrantů a zasahujících složek se přelávaly z jedné ulice do druhé a nad nimi se vznášela oblaka slzného plynu. Do všeho se

ozývaly výbuchy slzotvorných granátů, štěkot služebních psů, třeskot skla, křik, skandování hesel³⁰ a nakonec i střelba, která způsobila smrt dvou lidí: *V době největšího psychologického vypětí použili příslušníci LM za zády příslušníků SNB, kteří proti davu zaútočili s obuškami, střelby ze samopalů do vzduchu na výstrahu, aniž by k tomu byl dán rozkaz. Na základě této salvy došlo k rychlému rozptýlení demonstrantů.*³¹

Krátce po 17. hodině při útoku příslušníků VB a LM proti demonstrantům na Orlí ulici byl projektilem ráže 7,65 mm smrtelně zasažen Stanislav Valehrach (nar. 30. dubna 1941 v Kovalovicích, okr. Brno-venkov).³² Podle pitevního protokolu utrpěl *přístřel pravé plíce a pravé srdeční předsíně se zakrvácením do hrudníku*. V hlášení o průběhu zásahu jednotky LM ze Šmeralových závodů se uvádí: *Jeden příslušník SNB, velitel, vytáhl pistoli a dal povel k palbě do vzduchu, za účelem zastrašení vzbouřenců. Těto výzvy jsme jako jednotka uposlechli a protiútokem za použití střelných zbraní a střelení do vzduchu jsme vzbouřence donutili k bezhlavému útoku [...] Při postupu Orlí ul. – Minoritská, když jsme byli u prodejny jízdnic kol, kdy naši příslušníci již utíkali za vzbouřenci, zaslechli jsme z davu, který před námi ustupoval, volání: „Vrazi, zde leží mrtvý“.*³³ Krátce po usmrcení S. Valehracha byl na křižovatce ulic Orlí, Minoritská a Josefská zraněn kpt. VB

27 VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – MARKEL, Martin: *Vojenská akademie v Brně*. AVIS, Praha 2005, s. 108.

28 Podle zahraničních agentur však byl počet demonstrovajících Brňanů vyšší a dosáhl až 30 000 osob. Srov. TŮMA, O. a kol: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 235.

29 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Přehled o použití sil a prostředků při likvidaci nepokojů v srpnových dnech 1969. V Brně dne 17. 9. 1969.

30 *Demonstranti používali proti zakročujícím jednotkám hrubých urážek, nadávek a slovních útoků jako: gestapáci, gestapo-gestapo, zrádci národa, hajzli, Husákovci. Značná část provolávala At žije Dubček a Smrkovský, místy se zpívala státní hymna*. Srov. ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 – zpráva, hlášení z 22. 8. 1969, s. 6.

31 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Zpráva o výtržnostech v městě Brně ve dnech 21. a 22. 8. 1969. Hlášení hlavního velitelství VB ze dne 23. 8. 1969, s. 3.

32 Stanislav Valehrach byl zaměstnán ve Výzkumném ústavu stavebních a keramických strojů v Brně. V rodné obci se výrazně angažoval v práci pro tělovýchovnou organizaci Sokol, v níž působil jako člen výboru a trenér hokejového družstva dorostenců. Právě starost o mladé svěřence z kovalovického sportovního oddílu jej přivedla 21. 8. 1969 do brněnských ulic. Srov. BŘECKA, Jan – SEČKÁ-ŘOVÁ, Věra: *Brno v srpnu 1968 a 1969*. Magistrát města Brna 2004, 2., rozšířené vydání, s. 24.

33 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Poznátky z akce 21. 8. 1969 jednotky LM ŠZ v Brně, s. 2

Vladislav Pátek, když ho odražená střela zasáhla do levého kolena.

Nedlouho poté o několik set metrů dál došlo k druhé tragédii. Při zásahu bezpečnostních sil proti demonstrantům v prostoru vyústění ulice 9. května do náměstí Rudé armády byla před 18. hodinou³⁴ zastřelena Danuše Muzikářová (nar. 13. července 1951 v Brně).³⁵ Kulka ráže 7,65 mm jí pronikla zezadu do hlavy a okamžitě ji usmrtila. Jedním z přímých svědků mezi demonstranty byl Alois Kocourek: *Kolem půl šesté se ozvala střelba, zatím se střílelo do vzduchu. A pak někdo zakřičel: „Bacha, to jsou ostrý!“ Lidé prchali do bočních ulic, já jsem byl mezi těmi, kteří běželi po ulici 9. května směrem ke kavárně Bellevue. Už jsme byli skoro na náměstí, když jsem se ohlédl a uviděl spadnout dívku, která běžela kousek za mnou. Na tom jejím pádu bylo něco divné, že měla ruce pod tělem, při běžném zakopnutí každý člověk z pudu sebezáchovy dá ruce před sebe. Zvedl jsem ji, krvácela z obličeje. Nebyl čas přemýšlet, jestli je zraněná nebo mrtvá, někdo běžel telefonovat pro pomoc, mezitím přijel nějaký člověk s autem. Naložili jsme ji do auta a on ji odvezl do úrazové nemocnice.*³⁶

Další svědek Josef Müller vypovídal v roce 1990: *Před ulicí 9. května stál zástup, do kterého vystřelovali milicionáři slzotvorné bombičky, které lidi ze zástupu házeli zpět. Pak jsem uslyšel jiný zvuk a poté jsem viděl dívku, jak se zhroutil k zemi. Obličej měla plný krve. Běžel jsem telefonovat do kavárny Bellevue, mezitím však přijelo auto a odvezlo ji. Zažil jsem už předtím šok, když jsem viděl, jak pustil příslušník na utí-*

*kající chlapce psy, a později na dvoře domu, kde jsme bydleli, ztloukli milicionáři muže, který se tu před nimi chtěl ukrýt. Sám jsem bezdůvodně dostal jednu pendrekem, když jsem na dotaz, kam jdu, po pravdě odpověděl, že domů.*³⁷

Celou dramatickou událost zachytil fotograf západoněmeckého časopisu Quick, v jehož 37. čísle z 10. září 1969 pak snímky vyšly. Tělo mrtvé dívky (v té chvíli ještě bez zjištěné totožnosti) bylo odvezeno do brněnské Úrazové nemocnice, kam je později téhož dne přišel identifikovat její otec Jaroslav Muzikář.

V průběhu nadcházejícího večera vznikla ohniska střetů v okolí Československého rozhlasu (Beethovenova

ulice) a městského výboru KSČ (Jakubské náměstí). Na náměstí Rudé armády byly vedle Univerzitní knihovny postaveny další tři improvizované barikády, k čemuž demonstrující občané použili také části lešení a plotu, umístěných kolem blízké vysokoškolské menzy. Jedna z barikád byla zapálena. Ještě ve 20.30 hod. na křižovatce Leninovy ulice (dnes Kounicova) a náměstí Rudé armády demonstranti napadli láhvi s hořlavinou (tzv. Molotovovým koktejlem) služební vozidlo VB, kamením zahnali dvoučlennou osádku a hořící vůz odtlačili ke knihovně, kde jej převrátili na barikádu.³⁸ Bylo to vyvrcholení protestních akcí toho dne. Odpor v této části města přijely zlikvidovat tři

Situace v Orlí ulici krátce po 17. 30 hodin 21. srpna 1969. Skupina příslušníků VB a LM se sklání nad tělem Stanislava Valehracha. Foto: ABS

34 V přehledu situačních zpráv VB je u hlášení „U Jakubského kostela zastřelena děvče“ časový údaj 17.45 hod.

35 Danuše Muzikářová se vyučila pánskou krejčovou v brněnském textilním podniku KRAS, v jehož pobočném závodě na Bratislavské ulici také pracovala. O mnoho let později vzpomínal její otec na jejich poslední setkání 21. 8. 1969: *Potkal jsem ji na cestě do města poblíž Univerzitní knihovny. Šla s mladší sestrou Jarkou do města domluvit se s kamarádkou, kam se půjdou bavit v pátek. Řekl jsem jim, ať se dlouho nikde nezdržují. Pak už se vrátila jen Jarka s tím, že se jí Danuše ztratila v davu. Hledali jsme ji s pomocí policie, která nám oznámila, že mají nějakou mrtvou v Úrazové nemocnici. Srov. BŘEČKA, J. – SEČKÁŘOVÁ, V.: Brno v srpnu 1968 a 1969, s. 22 a dále: Přál bych si, aby se Danušin vrah našel, říká Jaroslav Muzikář. MF Dnes, 22. 8. 2001.*

36 BŘEČKA, J. – SEČKÁŘOVÁ, V.: Brno v srpnu 1968 a 1969, s. 26.

37 ŠTĚPANÍK, Jaroslav: Zámečná kulka. Ohlasy k článku Dvacet let ticha o smrti Danky Muzikářové. Svobodné slovo, 25. 1. 1990.

38 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Shošení služebního osobního auta B-40727 při demonstracích v Brně – hlášení.

Fotografie z vyšetřovacího spisu Danuše Muzikářové – pohled na místo činu (označené křížkem) z balkonu budovy tehdejšího Okresního národního výboru Brno-venkov na náměstí Rudé armády

Foto: ABS

tanky s radlicemi. Již předtím v 19.15 hod. dorazila zmíněná četa pěti obrněných transportérů OT-64 z Vyškova. Těžkou techniku doplnily posily zhruba 280 příslušníků ČSLA a z pořádkových jednotek okresů Brno-venkov, Blansko, Vyškov, Hodonín a Třebíč dorazilo 110 příslušníků VB. Poslední zásah proběhl asi ve 21.30 hod. a od té doby byl celý prostor pod kontrolou nasazených sil. Pod dojmem celodenních bouřlivých protestů se NVmB rozhodl vyhlásit v ulicích noční zákaz vycházení (od 20.00 do 05.00

hod.), odvolaný až po třech dnech. V průběhu celého 21. srpna bylo proti demonstracím nasazeno 492 příslušníků VB, 682 příslušníků ČSLA a 380 členů LM, které podporovala tři vodní děla, třináct nákladních aut s pískem k přehrazení ulic, tři cisterny (z toho jedna s chemickým roztokem), devět obrněných transportérů a tři tanky s radlicemi.³⁹ Podle hlášení MS VB v Brně bylo do půlnoci 21. srpna zadrženo 327 demonstrantů, proti 103 z nich bylo zahájeno trestní stíhání. U 78 osob bylo prove-

Danuše Muzikářová, zastřelená 21. srpna 1969 na náměstí Rudé armády (dnes Moravské náměstí) v Brně
Foto: archiv Jaroslavy Juránkové

deno zadržení s návrhem na vazbu a 23 bylo propuštěno.⁴⁰ Při zatýkání, ale i při výsleších na policejních stanicích byla většina zadržených vystavena hrubému fyzickému násilí. Stejně tomu bylo dokonce i ve vazební věznici, jak v roce 2006 vzpomínal mjr. Karel Švehla, tehdejší náčelník vyšetřovacího odboru MS VB (později zproštěn funkce za své protiokupační postoje v srpnu 1968, degradován a propuštěn ze SNB): *Ve večerních hodinách za mnou přišli dva vyšetřovatelé do kanceláře s tím, že zadržení jsou ve věznici biti. Šel jsem s nimi k náčelníku vyšetřovací krajské správy VB, přítomen byl i náměstek prokurátora. [...] Když jsme docházeli ke schodišti, přes spojovací dveře do věznice jsme slyšeli rány a nářek. Za katrem udělali bachaři uličku, kde z obou stran mlátili lidi pendreký, byla mezi nimi i nějaká žena. Nejvyšší funkcionář JUDr. Malý*

39 Tamtéž, Přehled o použití sil a prostředků, s. 2

40 Tamtéž, Výtržnosti v městě Brně dne 21. srpna 1969 - zpráva, s. 6.

První výročí srpnové okupace si připomněli lidé v mnoha dalších moravských městech a obcích. K většímu nasazení bezpečnostních sil s použitím vodních děl a obrněných transportérů došlo v Gottwaldově (dnes Zlín), kde na náměstí demonstrovalo 300-400 osob. Posílené jednotky VB musely také zasahovat proti zhruba 100 demonstrantům v Kroměříži a Jihlavě.

na ně zavola! „Soudruzi, porušujete socialistickou zákonnost!“ Ještě v noci volal nový krajský prokurátor náčelníka věznice, že očekává hlášení o zákonném použití obušků. Zákonné použití je samozřejmě nesmysl, obušek může být podle zákona použit jen v případě, že zadržený policistu napadne.⁴¹

V menším rozsahu pokračovaly protestní akce v Brně také 22. srpna 1969. Již v dopoledních hodinách se lidé několikrát pokoušeli zřítit na náměstí 25. února pomníček obětem předchozího dne, nosili k němu květiny a zapalovali svíčky. Smuteční výzdobu příslušníci VB pokaždé zničili. Po 14. hodině se na náměstí shromáždil dav demonstrantů, který se postupně rozrostl zhruba na 500 osob. Až do pozdních večerních hodin docházelo ke střetům s příslušníky VB, milicionáři a vojáky opět hlavně v prostoru náměstí Svobody a okolních ulic. Proti protestujícím (jejichž maximální počet stanovilo policejní hlášení na 1500 osob) zakročovalo v průběhu celého dne 280 příslušníků VB, 300 příslušníků ČSLA, 200 členů LM, pět obrněných transportérů OT-64 a tři tanky s radlicemi, pouze vodní děla nebyla toho dne použita. Centrem města ovšem znovu zněla střelba: kolem 20. hodiny byl poblíž svého bydliště na Orlí ulici před domem č. 7 postřelen do krku sedmnáctiletý zednický učeň Jiří Ševčík: *Na jedenou jsem zaslechl hvízdnutí kulky a viděl jsem, jak se zajiskřilo na chodníku. Chtěl jsem se ukrýt ve vchodu do drogerie. Otočil jsem se a ještě jsem zahlédl dva střílející příslušníky VB v uniformách před Pavilonem na Zelném trhu. Pak jsem pocítil prudkou ránu,*

*svalil jsem se k zemi, ústa jsem měl náhle plná krve. Přišli pak nějací lidé a nesli mě pryč a Měnská brána se před mýma očima rytmicky kývala ze strany na stranu. Později jsem pochopil, že to se kývala moje bezvládná hlava. Probral jsem se až v nemocnici pod rozsvícenými reflektory na sále.⁴² Po převozu na chirurgii na Žlutém kopci lékaři zjistili, že kulka ráže 7,65 mm zasáhla krční páteř a poškodila míchu. Ochrnutý mladík byl několik dnů v kritickém stavu.⁴³ Okolnost, že ke střelbě na J. Ševčíka došlo na stejné ulici, kde byl předešlého dne zastřelen S. Valehrach a zraněn kpt. VB V. Pátek, neunikla mjr. O. Chudobovi, který 23. srpna po skončení nepokojů pověřil komisi při MS VB, aby prověřila, *zda tam nebydlí osoba protistátně zaměřená nebo mající v držení ilegální zbraně apod., protože by mohlo jít o provokatéra s úmyslem vyvolat averzi proti příslušníkům SNB, LM a ČSLA.*⁴⁴*

Ve 21.30 hod. zásahové akce bezpečnostních složek v ulicích Brna skončily. Zatčením dalších 122 „podezřelých“ osob během tohoto dne se počet zadržených demonstrantů zvýšil natolik, že již nepostačovala kapacita vazební věznice v Brně-Bohunicích ani provizorní cely v budově bývalé věznice na Gottwaldově třídě (dnes Cejl). Pro potlačení možných dalších nepokojů 23. srpna požadovala MS VB 100 příslušníků LM a ČSLA, pět obrněných transportérů, tři tanky s radlicemi a dvě vodní děla.⁴⁵ K žádným větším protestům však již nedošlo, i když zápis z jednání koordinační komise KNV uvádí, že je ještě 400–500 osob v městě Brně činných a jejich snaha je vyprovokovat orgány

státní moci, to se ovšem omezilo pouze na slovní napadání příslušníků LM a VB.⁴⁶

V dobových archívních materiálech je zaznamenán zřejmě jediný zdokumentovaný případ neadekvátního postupu represivních složek – 22. srpna kolem 20.15 hod. příslušníci VB a LM vytlačovali dav demonstrantů ze Solniční ulice. Během toho se na chodníku roztříštila láhev, která spadla nebo byla shozena z blíže neurčeného okna ve vyšším patře jednoho z domů. Policisté s milicionáři si všimli jediného rozsvíceného okna v 1. patře budovy na Solniční ulici č. 5, kde sídlila Česká tisková kancelář (ČTK). Aniž by přemýšleli o tom, že láhev dopadla na opačné straně ulice, vtrhlo dvanáctičlenné komando VB a LM vedené *neznámým mužem v civilu* do kanceláře fotooddělení ČTK a ostře se dožadovalo vydání „pachatele“. Jeden z pracovníků se je pokoušel přesvědčit o omylu, ale *byl ihned několika orgány uchopen a vyplečen na chodbu, kde byl vícekrát udeřen obuškem více orgány. Byla mu kroucena ruka dozadu, a přestože se snažil vysvětlit, že nikdo ze zaměstnanců láhev neshodil, trvalo chvíli, než bylo od bití upuštěno.* Celému incidentu byli kromě skupiny pracovníků ČTK přítomni dva novináři amerických tiskových agentur Associated Press a United Press International, kteří zde působili v souvislosti s probíhajícím cyklistickým šampionátem.⁴⁷ *Kolektiv fotooddělení ČTK [...] byl zákrokem příslušníků VB a LM ohromen a pobouřen. Jejich chování bylo naprosto nepochopitelné a vyznačovalo se neukázněností*

41 BŘEČKA, J. – SEČKÁŘOVÁ, V.: *Srpnové události 1968 a 1969 v Brně*. Magistrát města Brna 2006, s. 42; dále ŠTĚPANÍK, J.: *Zákeřná kulka*, s. 7

42 ŠTĚPANÍK, J.: *Dva z devětašedesátého. Slovo na sobotu*, 18. 8. 1990.

43 Kvůli těžkému zranění zůstal J. Ševčík dlouhé roky upoután na invalidní vozík a trvalé následky si nesl až do konce života.

44 ABS, fond N 1-10, inv. j. 99, k. 10, Použití stříelné zbraně při hromadných zákrocích příslušníků SNB, LM a ČSLA proti výtržníkům a demonstrantům – pokyn.

45 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Zpráva o situaci v městě Brně dne 22. 8. 1969.

46 TŮMA, O. a kol: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 238.

47 Také kvůli přítomnosti západních žurnalistů byl po nahlášení incidentu na KV KSČ vydán příkaz k zajištění hlídky VB na pracovišti ČTK, aby zde umístěné telefony a dálnopisy *nebyly zneužity k vysílání zpravodajství přímo do zahraničí*.

Reportáž o zastřelení Danuše Muzikářové v 37. čísle mnichovského časopisu Quick z 10. září 1969

Foto: archiv Jaroslavy Juránkové

a brutalitou. [...] Cítí se poškození a věří, že nadřízené orgány celou záležitost náležitě vyšetří a zajistí zjištění odpovědných orgánů.⁴⁸

Četné případy policejní brutality z 21. a 22. srpna nikdy šetřeny nebyly, stejně jako nebyl žádný příslušník VB či LM pohnán k odpovědnosti.⁴⁹

Zcela zřetelně to vyjádřil mjr. O. Chudoba na mimořádné operativní poradě náčelníka MS VB dne 27. srpna: Je třeba jasně říci, nikdo se nebude nikomu omlouvat, proč se to či ono porušilo v průběhu zákroku. Vláda dala jasné pokyny likvidovat demonstrace a výtržnosti všemi prostředky. Proto státní

síla jich použila [...] Organové nebudou bránit odpovědnosti za to, jestli někdo od nich obuškem dostal nebo nedostal, ale bude se posuzovat pouze taktika a připravenost zásahu. Se stížnostmi se nic dělat nebude.⁵⁰

V souvislosti se srpnovými nepokoji v Brně bylo vyšetřováno 656 osob,

48 ABS, f. N 1-10, inv. j. 113, k. 11, Napadení zaměstnanců ČTK Brno Solniční členy Lidových milic – záznam z 22. 8. 1969.

49 Šlo zejména o členy Lidových milic, jejichž vystoupení v průběhu zásahu bylo veřejností vnímáno jako nejagresivnější. Uváděla to také tajná informativní zpráva II. odboru MS VB Brno z 25. 8. 1969: Drastické zákroky jsou povětšinou připisovány příslušníkům LM, kteří nemají potřebnou kvalifikaci v zacházení s obuškem.

50 ABS, f. N 3/1 (Městská správa VB Brno), inv. j. 19, k. 2, Zápis z mimořádné operativní porady náčelníka správy VB Brno, konané dne 27. 8. 1969, s. 2

Dav demonstrujících občanů na náměstí 25. února a stavění improvizované barikády v úzkém prostoru vedoucím na Kapucínské náměstí, 21. srpen 1969

Foto: HO MZM

z toho 591 mužů a 65 žen. Stejně jako v celé republice, i zde mezi nimi převažovali lidé do 25 let a mladší (do 18 let – 175, do 20 let – 135, do 25 let – 180), podle sociálního složení šlo nejvíce o dělníky – učňovskou mládež (459 osob).⁵¹

Podle informačního přehledu vypracovaného orgány SNB byly v Brně ve dnech 21.–22. srpna 1969 usmrceny dvě civilní osoby (D. Muzikářová, S. Valehrach) a zraněno 29 lidí. V osmi případech šlo o zranění vážná, z toho šest způsobeno střelbou. Vedle J. Ševčíka, postřeleného druhého dne protestů, všichni ostatní utrpěli zranění v průběhu 21. srpna: Miroslav Vykopal (střelná rána do levého ramena), Zdeněk Pospíšil (střelná rána do krku), Tamara Hanzlová (střelná rána do levé

ruky), Antonín Lusk (střelné poranění bederní krajiny) a Karel Dostál (tříštivá otevřená zlomenina levého bérce v důsledku postřelení). Velmi těžké zranění utrpěl Pavel Štěpaník pádem z okapové roury z výšky II.-III. patra, když v panice prchal před zasahujícími policisty. Do fakultní nemocnice byl převezen v bezvědomí s těžkým otřesem mozku, zlomeninou lebky (krajina čelní i temenní), horní čelisti, pánve, žeber, pravé stehenní kosti v krčku a roztržitěnou patní kostí.⁵²

Počty zraněných civilistů v hlášeních VB je nutno brát s rezervou, protože vzhledem k brutálnímu zároku pořádkových sil musely být postiženy desítky, možná stovky dalších osob, které však nevyhledaly

lékařskou pomoc z obavy před možným postihem nebo zdravotnický personál jejich ošetření nehlásil. Počty zraněných příslušníků zásahových složek jsou oproti tomu zřejmě přesné. Vedle tří vážnějších případů (včetně postřeleného kpt. VB V. Pátka) utrpělo lehké zranění 46 příslušníků SNB, 5 příslušníků ČSLA, 4 členové LM a 3 příslušníci Požární ochrany (PO).⁵³

Výraznější bezpečnostní opatření byla podniknuta v souvislosti s pohřbem obětí brněnských demonstrací. V den posledního rozloučení se S. Valehrachem 26. srpna hlídkovaly v Kovalovicích a okolí (Pozořice, Sívce, Tvarožná, Viničné Šumice) služební vozy VB s dvou- až tříčlennou osádkou, které měly zabránit rozšiřování pro-

51 ABS, f. N 1-10, inv. j. 116, k. 11, Seznamy zadržených a trestně stíhaných osob za demonstrace a protistátní činnost v srpnu 1969.

I komunistický tisk musel reagovat na vysoké procento mladých lidí mezi demonstrujícími a konstatoval, že *kriminální živly svedly k protistátním akcím část mládeže*. Většinou však byli označeni jako „vlasatci“ a „chuligáni“. Některé věty dobových článků dnes působí až nechťeně komicky, jako např. tento popis mladých demonstrantů: *Vlasy dlouhé, ruka přeplněná tetováním, potřhané texasky a slovník z Divokého západu – odprejskni, grande, jinak tě vezmem přes perka*. Srov. Biji nám naše děti. *Rovnost*, 22. 8. 1969.

52 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Seznam zraněných v souvislosti s událostmi dne 21. 8. až 24. 8. 1969, kteří byli ošetřeni v zařízeních státní zdravotnické správy a vojenské nemocnice v Brně. Dále ŠTĚPANÍK, J.: *Dva z devětašedesátého*, s. 2.

53 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Zpráva o výtržnostech v městě Brně ve dnech 21. a 22. 8. 1969, s. 7–8.

tistátních letáků a psaní hesel.⁵⁴ Další policisté v civilu sledovali náladu a reakce občanů při průvodu z Kovalovic do Pozořic a během církevního obřadu v tamním kostele. Pro případné narušení klidu a veřejného pořádku byla v Pozořicích umístěna desetičlenná zásahová jednotka složená z příslušníků okresního oddělení VB.⁵⁵ Stejně, ne-li rozsáhlejší bezpečnostní „manévry“ probíhaly ráno 28. srpna před pohřbem D. Muzikářové. V prostorách brněnského krematoria se pohybovalo 80 operativních orgánů, kteří měli monitorovat situaci. Za účasti stovek lidí proběhly oba smuteční obřady důstojně a bez incidentů.

Ve věci usmrcených D. Muzikářové a S. Valehracha, postřeleného J. Ševčíka a kpt. VB V. Pátka bylo ihned po ohlášení zahájeno vyšetřování. Proběhly standardní kriminalistické úkoly jako nařízené soudní pitvy, ohledání místa činu, rekonstrukce (u případu S. Valehracha), balistické expertizy, zajištění stop a výslechy svědků. Výpovědi příslušníků zasahujících jednotek (pokud se zaznamenaly) však byly většinou nekonkrétní a velmi obecné. Ve spisu o smrtelném zranění D. Muzikářové je např. uložen protokol výpovědi kpt. VB Josefa Vašíčka z obvodního oddělení VB Brno I, jenž velel skupině složené z příslušníků Bezpečnosti, vojáků a milicionářů v prostoru náměstí Svobody a ulice 9. května, která odtud v průběhu odpoledne 21. srpna několikrát zaútočila na demonstranty a zahнала je

směrem k náměstí Rudé armády. Kvečer (časový údaj neuvádí) měl za ním přijít neznámý mladík s informací, že na náměstí leží zastřelená dívka: *Nevěřil jsem mu, neboť jsem si myslel, že je to nějaká provokace, abychom se tam dostavili a poté byli napadeni. Pak jsem také myslel, že kdyby tomu tak bylo, že mohla být zraněná odštělovačem dýmovnic. Proto jsem zůstal se skupinou u kostela (kostel sv. Jakuba v horní části ulice 9. května – pozn. aut.) a na nám. RA jsem nešel. Vyslýcháný důstojník VB prohlásil, že rozkaz ke střelbě nikdy nevydal, a neuvedl ani jedno jméno členů své jednotky, protože v této akci bylo nasazeno mnoho příslušníků VB z jiných obvodů a jmenovitě mi tito nebyli přiděleni.*⁵⁶

Ve spisech vnitřního oddělení KS SNB je uloženo svědectví kpt. Františka Šebesty ze VI. správy StB Brno, který v inkriminovaném místě rovněž zasahoval. I když není časově ohraničeno a smrt D. Muzikářové nezmiňuje, je velmi zajímavé: *Dohodli jsme se, že demonstranty zatlačíme na náměstí Rudé armády. Vytáhli jsme pistole, a aniž bychom stříleli, jsme se rozběhli proti nim. Tím jsme se dostali na úroveň Jakubské ulice a roh ulice 9. května. Tyto útoky se opakovaly několikrát po sobě. [...] Po celou dobu zde stále nebyl velitel úseku. [...] Viděl jsem, jak rozebírají (demonstranti – pozn. aut.) chodník z dlaždic u parku naproti kavárny Bellevue (nám. RA). Rozbíjeli tyto dlaždice na drobné kousky a dělali hromádky*

z těchto kamenů. Zde pro výstrahu došlo k živelnému použití zbraní. Bylo střeleno ze služebních pistolí do vzduchu. Demonstranti byli znovu vytlačeni až do parku. V této době přijela další jednotka vojáků a byl jsem svědkem toho, jak jeden z vojínů odepřel jít bojovat proti demonstrantům. Toto počínání velmi negativně zapůsobilo na vojáky. Také tato jednotka se nijakou odvahou nevyznačovala, až na jedince.⁵⁷ Na rohu Jakubské ulice stál v civilním obleku náčelník bojové přípravy mjr. Holý, a jestliže měl rozkaz se na nás dívat, jak my se tam rveme bez velitele, pak je to na místě. Škoda jen toho obušku, který by byl třeba. V rukou tohoto soudruha nebyl k ničemu.⁵⁸ Navrhovaná rekonstrukce na místě činu zůstala pouze na papíře, údajně proto, že nebylo prokázáno, kterým směrem Danuše Muzikářová šla, případně v jaké poloze stála.⁵⁹

V souběžně vedeném vyšetřování smrti S. Valehracha na Orlí ulici se orgány Bezpečnosti snažily dokázat, že ji způsobili demonstrující občané. Ještě během potlačování srpnových nepokojů byly ve sdělovacích prostředcích prezentovány závěry oficiální propagandy, podle níž použili střelné zbraně demonstranti a oni jsou tedy vinní smrtí nebo zraněním civilistů, případně příslušníků bezpečnostních složek. Již 22. srpna otiskla Rovnost komuniké předsednictva městského výboru KSČ a rady NVmB s větou *...ze strany kontrarevolucionářů byly použity i střelné zbraně. Výsledkem je ztráta dvou lidských*

54 Předsedové místních národních výborů těchto obcí byli dopředu vyzváni, pokud dojde ke zneužití pohřbu k provokacím, aby čelili jakémukoliv narušení za účasti ostatních funkcionářů MNV a ZO KSČ. Dokonce i majitelé pohostinství v Kovalovicích a Pozořicích obdrželi varování, že musí přísně dodržovat zákon č. 120/62 Sb. (boj proti alkoholismu), jinak budou sami hnáni k zodpovědnosti. Srov. ABS, f. N 1-10, inv. j. 105, k. 11, Bezpečnostní opatření při pohřbu S. Valehracha.

55 Tamtéž.

56 ABS, př. č. 3717/02, Odbor vyšetřování MS VB Brno – Vyšetřovací spis k úmrtí D. Muzikářové, Protokol o výslechu kpt. VB J. Vašíčka z 9. 10. 1969.

57 O nechuti příslušníků ČSLA k zásahu hovořil i svědek A. Kocourek: *Musím říci, že vojáci z toho byli nešťastní, někteří i plakali, se zákrokem nesoúhlasili, ale museli plnit rozkazy. Proto se také drželi zpátky, zato milicionáři byli velmi aktivní.* Srov. BŘEČKA, J. – SEČKA-ŘOVÁ, V.: *Brno v srpnu 1968 a 1969*, s. 26

58 ABS, f. N 1-1, inv. j. 86, k. 15, Hlášení kpt. StB Františka Šebesty o událostech 21. 8. 1969 v Brně.

59 Vyšetřovatelé VB měli přítom k dispozici fotografie z časopisu Quick (jejich zvětšeniny jsou přiloženy ke spisu D. Muzikářové) a na jedné z nich je zachyceno ležící dívčino tělo jen několik sekund po osudném výstřelu.

životů. V široce koncipované celostátní kampani byli účastníci občanských protestů výhradně označováni jako kontrarevoluční nebo protisocialistické elementy, deklasované kriminální živily, recidivisté apod.⁶⁰ Opakovaně se psalo o velkých škodách na majetku, které měli demonstranti způsobit, a je vcelku pochopitelné, že komunistický režim chtěl na ně svalit také odpovědnost za ztráty na životech.

Velký důraz byl proto ve vyšetřovacím spisu S. Valehracha kladen na výpověď svědka, který 21. srpna v podvečer sledoval demonstrace z okna svého bytu na Orlí ulici. Údajně měl nejdříve slyšet ránu, která vyšla z protestujícího davu u Měnin-ské brány, a podle zvuku to byla střelba z pistole, i když žádnou zbraň neviděl. Teprve poté měly začít střílet bezpečnostní orgány. Jeden z příslušníků VB zaznamenal v horní části Orlí ulice nálezy nábojnice typu Long-rifle, další svědek (člen LM) měl na ulici najít nábojnici ráže 6,35 mm, kterou ovšem odložil v době, kdy pomáhal zraněnému Valehrachovi, a později ji již nenalezl.⁶¹

Průběh zásahu, který předcházela smrti S. Valehracha, popsal podrobně při svém výslechu zraněný kpt. VB V. Pátek: *Po 17. hodině se naše družstvo dostalo do blízkosti křižovatky ulic Orlí – Minoritská – Josefská [...] byl dán povel pplk. Nakládalem, aby byli demon-*

stranti vytlačeni až k Měnin-ské bráně [...] a proto bylo přivoláno vozidlo vystřelující slzotvorné granáty. Když ani po tomto zásahu demonstranti neuposlechli výzvy k rozejití, byl dán pplk. Nakládalem⁶² povel k výstražné střelbě do vzduchu a k postupu proti demonstrantům. [...] Podle mého názoru a domněnky vystřelilo se do vzduchu asi ze 4 samopalů, které měli příslušníci LM, což mělo vliv na demonstranty, neboť tito se dali na rychlý ústup směrem k Měnin-ské bráně. Tím vznikla mezi námi, tj. zakročující jednotkou a demonstranty, větší vzdálenost asi 100 metrů. Někteří z demonstrantů se schovali mezi dveře a v chodbách domů, takže i odtud jsme je vytlačili. Já jsem vkročil do domu, kde je advokátní poradna č. 2, odkud jsem vykázal určitou část schovaných demonstrantů, a v okamžiku, když jsem se vrátil zpět na ulici, spatřil jsem blízko rohu ulice Orlí – Minoritská ležet na chodníku a zčásti na vozovce neznámého muže.⁶³

Veškerá šetření skončila ve slepé uličce a s doporučením z vyšších stranických míst byla rychle ukončena. Vyšetřovatel VB uzavřel spisy S. Valehracha a D. Muzikářové ve dnech 18.–20. listopadu 1969, *neboť se nepodařilo zjistit skutečnosti, opravňující konat trestní stíhání proti určité osobě.⁶⁴*

Jaké závěry je možno učinit po čtyřiceti letech od popisovaných událos-

tí? V ani jednom případě nebyla verze o „střelbě z davu“ prokázána.⁶⁵ Nalezení důkazů o pachatelích z řad demonstrantů by jistě patřičně využila režimní propaganda. Všechna zranění způsobily projektily ráže 7,65 mm, vypálené z velké dálky. V roce 1969 byla v Československu ve výzbroji příslušníků VB pistole ČZ vzor 50, do které se náboje této ráže používaly. Stejný druh munice měly samopaly vz. 61 Škorpion, jimiž byly pro zásah vyzbrojeny LM. S pravděpodobností blížící se jistotě lze konstatovat, že ve dnech 21. a 22. srpna 1969 měly palné zbraně v rukou – a bez váhání je použily – pouze zasahující jednotky VB a LM.

Komunistický režim si mohl právem blahopřát k velkému vítězství. Brutální silou si „vyčistil“ cestu k úplné normalizaci, která se mohla plně rozvinout teprve po zlomení lidového odporu v ulicích. V srpnu 1969 byly střelbou, obušky, slzným plynem a vodními děly definitivně zmařeny všechny naděje a sny o obnově fungující občanské společnosti a demokratizaci politického systému. Pražské jaro se stalo s definitivní platností minulostí.

Tragický osud D. Muzikářové a S. Valehracha dnes připomínají pouze malé pamětní desky. Symbolizují jejich ztracené životy, stejně jako ztracené naděje celé generace srpna 1969.⁶⁶

60 V provolání předsednictva KV KSČ se uvádí, že v Brně chtěli *pravnicově oportunističtí organizátoři a kontrarevoluční provokatéři narušit konsolidující se politický i ostatní život v našem kraji, úsilí pracujících ve výrobě i klidný spánek dětí*. Srov. *Rovnost*, 22. 8. 1969.

61 TŮMA, O. a kol.: *SRPEN '69. Edice dokumentů*, s. 254–255.

62 *Soudruh pplk. Nakládal uvedl, že byl v blízkosti zastřeleného Valehracha, že je pravdou, že dal povel ke střelbě do vzduchu, neboť v ulici Orlí byla skupina orgánů VB a milice napadána kameny. Dále s. pplk. Nakládal uvedl, že v Orlí ulici v době, kdy byla tato střelba, zasahovala skupina převážně z členů LM*. Srov. *ABS*, př. č. 3717/02, *Vyšetřovací spis k úmrtí S. Valehracha, Záznam porady náčelníka KS SNB Brno ze dne 18. 9. 1969*. Při znovuoobnoveném vyšetřování násilných úmrtí v Brně ze srpna 1969 však J. Nakládal ve své výpovědi před Městskou prokuraturou Brno v červnu 1990 najednou tvrdil, že tehdy žádný rozkaz k střelbě nevydal.

63 Tamtéž, *Protokol o výslechu kpt. VB V. Pátka z 24. 9. 1969*.

64 *Tamtéž, závěrečné zprávy ve vyšetřovacích spisech S. Valehracha a D. Muzikářové*. J. Muzikář obdržel oficiální vyrozumění o zastavení vyšetřování smrti jeho dcery 4. 1. 1970. Srov. *KRATOCHVIL, Jan: 1968 1969. Katalog k výstavám Český a slovenský exil 20. století, Brno 2004*, s. 152.

65 Stejně jako se nikdy nepotvrdila údajná přítomnost agitátorů z Prahy, kteří měli protestní akce v Brně řídit a koordinovat, historky o autech s cizí poznávací značkou, dávajících demonstrantům signál k útokům, o zákeřných střelcích ze samopalů apod.

66 *Za cenné rady, připomínky a pomoc při vyhledávání materiálů děkuji pracovníkům ABS Kanice PhDr. Ivě Kvapilové a PhDr. Jiřímu Mikulkovi a dále PhDr. Liboru Vykoupilovi, Ph.D z Historického ústavu FF MU*.